

Posudek doktorské disertační práce Mgr. Veroniky Kolářové
Valence deverbálních substantiv v češtině

Mgr. Veronika Kolářová se ve své práci zabývá jazykovým jevem, který je nutnou součástí všech popisů jazyka, prakticistického (učebnic, pro školu a veřejnost určených gramatik) i teoretického, a nutně proto jeho analýza existuje ve všech modelech jazyka, deskriptivních i generativních, složkových i závislostních, komputačních i ryse lingvistických. (Dokonce jak strukturalismus (Kuryłowicz), tak generativismus (Chomského *Remarks*) z analýz příslušných struktur odvodil fundamentální principy celé své teorie.) To všechno autorka dobře ví, jak o tom svědčí její rozbor vybraných prací českých i cizích, který je více než jen komentovanou bibliografií. Promyšlený je už sám výběr prací, které rozebírá. Jde totiž povýšení o práce, které mají z prací o daném problému existujících relativně nejblíže k teorii, kterou zvolila. To ji umožnilo na základě odlišnosti přístupů těchto prací přesněji vymezit některé rámcové předpoklady pro svou vlastní analýzu. Z mého pohledu je centrálním problémem, který všechny analýzy komplikuje, to, že analyzovaný jev je v nějakém smyslu produktem interakce slovníku a syntaxe. To ví stejně tak dobře jako já i Veronika, soudě tak z toho, že pro první přiblížení toho, oč jí půjde, v samém začátku s odkazem na Svozilovou – Prouzovou – Jirsovou říká, že „valenci se nejčastěji rozumí schopnost lexikální jednotky (podtrhl P.K., což ukazuje ke slovníku) vázat na sebe jiné výrazy (což jednoznačně odkazuje k syntaxi, dodal P.K.) a …“ atd. Zdánlivě jednodušší to pak mají takové teoretické přístupy, které pro takovou interakci vůbec nemají v modelu místo, to přesněji znamená: nezavazují se k tomu, jaká je organizace slovníku a jaké elementy jsou inventářem slovníku, a tedy ani nijak nevynucují, co je onou mnou podtrženou lexikální jednotkou (takový je český model DVS). Komplikovanější to mají naopak modely se slovníkem a se syntaxí jako se dvěma moduly počítající, protože musí řešit problém, jak se jednotky ze slovníku dostávají do syntaxe, v jaké podobě jsou tam uloženy a co se s nimi děje v syntaxi. To je známý problém táhnoucí se celou generativní gramatikou a v transformační generativní gramatice s interpretativní sémantikou etiketovaný jako lexikalismus versus nelexikalismus, v modelech s generativní sémantikou nevím jak. Veronika zvolila jako teoretický rámec FGP, který patří k přístupům daleko více spřízněným s generativní sémantikou než se sémantikou interpretativní, a se slovníkem nutně počítajícím. (Ještě silněji se slovníkem jako zásobníkem valencí počítá u nás F. Čermák.) Je mou vinou, že model slovníku ve FGP dobře neznám a z toho, co vím (Sgall, 1998; v posuz. dis. s. 33), mnoho odvodit neumím. Co si ovšem myslím, že se předpokládá, je, že do syntaxe se v takovém pojetí musí vkládat slova. Moje první otázka, kterou autorce kladu, souvisí

s otázkou, co máme od teorie valence deverbálních jmen očekávat. Popis struktury nominálního komplexu vně deverbálního jména? Nebo i popis vnitřní struktury deverbálního jména?

Výrazným, a neváhám říct, že v kontextu zcela už nepřehledné literatury o vnitřní struktuře frází s deverbálními deriváty unikátním, rysem posuzované monografie je, že se snaží reflektovat celý aktantový rámec, který má k dispozici (dědi?) deverbální derivát po svém verbálním předkovi, a pokouší se odvodit změny (významové i formální), které při změně „sloveso – ze slovesa odvozené jméno“, pokud jde o aktanty a jejich realizaci, nastávají. Tím si, autorka, myslím úkol ztížila, protože všechny standardní analýzy se v syntaxi omezují na hledání principů realizace Aktora/Agentu a Patientu/Theme (nebo toho, co jim v té které teorii odpovídá) a realizace ostatních doplnění si nevšimají, neboť jí (jako ideosynkratické vlastnosti lexikální jednotky) delegují do slovníku. Podle všech vlivných teorií by totiž lexikální (= ve slovníku udělované) pády (ať už selektované jakkoli) měly být imunní vůči změnám ve vnitřní struktuře nositele valence, a tedy pro syntax nezajímavé. Tuto pozici, z hlediska teorie elegantní, asi zastává autorka ve studii, kterou zpracovala spolu s I. Kučerovou (2003). V posuzované monografii ovšem podala obdivuhodné množství dat, která taková teoretická východiska minimálně problematizují, a správně z těchto dat odvodila, že se musí pokusit o jejich výklad nikoli jako ideosynkrasií, nýbrž jako výsledků něčím regulovaných procesů. Srov. její originální výklady o posouvání, které přinášejí pozoruhodná nová řešení. (Neznám jinou konceptu, která by příslušná data uměla jinak než ideosynkrasie analyzovat.) Dotaz mám jeden: zná-li autorka práce založené na rysu „affectedness“ Mony Andersonové? a s jeho pomocí vynucení kontrastu v angl. NP *the city's destruction* x **history's knowledge*. Bližší češtině je ale jeho využití pro vynucení kontrastu v pol. u Rozwadowské: *podziw Jana dla Marii* x **obdziw Marii przez Jana*. Myslím, že by stálo za to hypotézu o rysu „affectedness“ prověřit (pro češtinu ji ostatně použila L. Janda při výkladu dativních konstrukcí (1988), což i autorku zajímá, takže by to mohlo být užitečné).

V další části své zprávy položím Veronice několik otázek, které se budou týkat konkrétních pasáží její disertace, kterým jsem buď nerozuměl, nebo které tvrdí něco, co nesdílí.

Str. 43: Co když budu tvrdit, že princip nominalizace je nespolehlivý? A na podporu tohoto tvrzení uvedu, že struktura *Petr slíbil Pavlovi*, že *přesto přijde* a (podle mnoha teorií) z ní derivovaná struktura nominalizovaná *Petr slíbil Pavlovi přesto přijít* mají různý význam (viz různé pravdivostní podmínky, jejichž zjištění napomáhá koindexace: Petr, slíbil Pavlovi, že *pro/on_{i,j/k}* přijde do divadla včas x Petr, slíbil Pavlovi, PRO_{i,j/*k} přijít do divadla včas), což je asi problém, pokud chceme, aby transformace neměnily význam. Neznamená to, ptám se, že i

uvádění do transformačního (v naznačeném pojetí) vztahu *zpěv ptáků* a *ptáci zpívají-li* a odvozování z toho nějakých závěrů není prosto nebezpečí, že takové závěry jsou odvozovány ze špatných východisek?

Str. 46: V poznámce se vyslovuje nesouhlas s mým závěrem v jedné starší statí, ale bez argumentace. Bylo by možné argumentaci dodatečně ústně uvést? (To chci proto, abych se sám poučil.)

Str. 49: Myslím, že slova jako *úlovek*, *nákup* aj. mohou být interpretována jako výsledky děje, ale nikoli jako slova, „u nichž došlo k zabudování patientu“. Argumentace: Slova, u nichž došlo k zabudování Aktora (viz s. 48), roli tohoto aktantu inkorporovaly do své vnitřní struktury a v ní vyjádřily afixem (říká se jim proto už tradičně *nomina agentis*), takže už žádné sémantické nasycení Aktorem ve valenční pozici neumožňují (proto v NP *učitel Petra* interpretujeme Gen *Petra* jako *patiens*, nikdy jako *Aktor*). V *úlovek*, *nákup* ovšem není afix, který internalizuje Patient. Proto v NP *nákup dětí* postnom. Gen *dětí* můžeme interpretovat jako *Aktor* i jako *Patiens*. (Na okraj: *nomina patientis* má zřejmě angl., srov. *controllee* (proti *controller*, což je zřejmě *nomen agentis*), v č. je lze derivovat s mezikrokem, přes pasivizační morfologii, která vynucuje interpretaci postnom Gen jako Actor: *vysl-a-* > *vysl-á-n-* > *vysl-a-n-ec*, *zajatec*, *štvanec*; *vyslanec krále*. – srov. i lákavou ideu vidět v *zaměstnavatel Petra* (*Patiens*) – *zaměstnanec Petra* (*Agens*), kde – a to je pro mě důležité – interpretace postnom. Gen je vynucena vnitřní strukturou deverbativa, paralelu k onomu angl. *controller* *controlee*.)

Str. 51: Dalo by se při analýze názvů míst jít ještě o krok dál a tvrdit, že jestliže je jméno derivováno z intranzitivního základu, pak postnom. Gen je, jak to vyplývá z teorie FGP, nutně interpretován jako *Aktor* (*rejdíště žraloku*), jestliže je jméno derivováno z tranzitivního základu, pak je Gen interpretován přednostně jako *Patiens* (*výkrmna vepřu*), ale může být interpretován i jako *Aktor* (*loviště ryb*)? Více než o takovou generalizaci mi ale jde o toto: Pokud dobře rozumím FGP, pak interpretace Gen u intranzitiv jako *Aktor* vyplývá z teorie, což je chtěná vlastnost teorie. Existuje nějaký princip v rámci FGP, který vynucuje zjištěnou interpretaci Gen u tranzitiv?

Str. 57: Mám vážné pochyby, že verbální substantiva jsou „substantiva derivovaná od sloves sufaxy *-en/-en*, resp. *-án/-an*, nebo *-t*“. Pro autorku sice analýza vnitřní struktury verbálních substantiv nemá pro vnější syntax takový význam jako pro jiné teorie, včetně mojí, ale přesto by i ona možná byla raději, kdyby sufaxy (třeba proto, že jsou to znakové jednotky) měly „význam/funkci“ a jejich podíl na derivaci struktury byl nějak „viditelný“. Dejme tomu, že *-n-* / *-t-* je segment, který (aspoň v č.) blokuje (kromě jiného) přidělení strukturního pádu napravo;

pak je predikabilní, že proti čist knihu je **(je) čteno knihu (Petrem)*. Je-li Gen realizaci strukturního pádu u jmen, pak bych za předpokladu, že čtení je derivováno stejným morfémem (-n-/t-) jako participium, čekal, že čtení knihy (*Petrem*) bude s *, ale není. Nabízí se proto analýza *kup-ov-á-n-* x *kup-ov-á-ní-*, což má výhodu, že mám predikci toho, že *kupování* je vždy neutrum a třeba že to, že neexistuje *hnit-* (a tedy ani *Okurka je hnita*), není v žádném vztahu s existencí nebo neexistencí *hnití* (a tedy i *hniti okurky*) atd. Zajímá mě, jaký je Veroničin názor na takovou úvahu.

Str. 68 a dále na mnoha str.: *Z interpretace dat založené na posunech v povrchových realizacích aktantů mi není jasné, jak se v práci analyzují nominální a pronominální posesiva (otcuv, můj, matčin, její).* Je-li v NP *skok Ploce* postnom. Gen realizací aktantu ve valenční pozici, je v NP *Plocuv skok* prenom. posesivum *Plocuv* rovněž realizací téhož aktantu? a ve valenční pozici?, nebo v jaké? Je-li tomu tak, jaký je vztah mezi oběma realizacemi? (Např. proč je posesivem realizovatelný pouze aktant, který je vyjádřen adnominálním Gen? Dále: jaká část FGP zajistí, že:**[Ladislavuv/skokanuv Plocuv] rekord*)

Str. 78: Veronika je moudře velmi opatrna při analýze adjektivních korelatů andominálních genitivů typu *německé dodávky zbraní*. Jak by reagovala na moje vyhraněné stanovisko: Adj. – na rozdíl od posesivů – nejsou aktanty (nemohou být antecedentem zájmen), ale mohou být interpretovány jako aktanty, přičemž interpretace je na principu salience: co z rámce zbývá: *italská* (aktor) *invaze do Libye* x *jejich* (aktor) *velká italská* (tedy: cíl?, místo?) *invaze*.

Str. 81: Výkazy o kontrole jsou pro mě (a pro mnoho jiných syntaktiků) skoro nejdůležitější, protože umožňují vidět pod povrh nominálního komplexu na základě nějak detekovatelných projevů. Souvisejí bezprostředně s otázkou, zda nominální komplexy mají pozici, která má maximum takových strukturních vlastností, jako má subjekt verbálních projekcí. Nemyslím, že lingvistika už umí dát na tuto otázku odpověď, proto se zeptám takto: Příklad (a) *Petrovo neustálé omlouvání sebe* dává autorce podporu pro jakou odpověď? A co říkají data (b): *překonání rekordu se Plocovi podařilo letos už podruhé* - **Plocovo překonání rekordu se mu podařilo letos už podruhé* - **Překonání rekordu Plocem se mu podařilo letos už podruhé*.

Jak vidět, moje poznámky se týkají povýše teoretických problémů. Je tomu tak ovšem zákonitě, a to ze dvou hlavních důvodů: (1) Protože práce je metodologicky vzorně ukázněná v tom smyslu, že je teoreticky zakotvena v jednom modelu (valenční subteorii FGP, kterou už zvl. Jarmila Panevová dostatečně prokázala jako spolehlivé východisko popisu vět) a řada analýz, k nimž se v jeho rámci dochází, je odlišná od analýz v jiných modelech, takže takové dotazy přímo iniciuje. (Platí tady: vynikající práce je taková, která vzbuzuje diskusi, průměrná a špatná práce je taková, která nic neiniciuje.) (2) Protože k vlastním analýzám v rámci

zvoleného modelu není co (zásadnějšího) dodat, neboť ačkoli jsou nové, jsou důvtipné a zcela precizní, dobře podložené jazykovými daty, a často i jejich statistickým hodnocením.

Závěr: Z toho, co jsem řekl, více než jednoznačně vyplývá, že Mgr. Veronika Kolářová předložila doktorskou disertační práci vysoké úrovně, o jejíž vhodnosti jako spolehlivého podkladu pro obhajobu nemám sebemenších pochybností. Na obhajobu se těším proto, že Veroničina erudice slibuje skutečnou disputaci s vědecky vyzrálou mladou lingvistkou, při níž bude mít ona i každý účastník debaty příležitost vyjádřit svůj názor na řadu problémů, které zatím syntaktické teorie řeší různě, bez ambice teď a jednou provždy je vyřešit.

V Brně dne 26. 3. 2006

